

Edward E. Jones, Harold B. Gerard: Foundations of Social Psychology

John Wiley and Sons, New York 1967.

Nebývá zvykem recenzovat učebnice. Přesto Jonesova a Gerardova kniha, která je základní učebnicí sociální psychologie, stojí za to.

V souboru více nežli padesáti různých učebnic sociální psychologie, které vznikly v posledních padesáti letech ve Spojených státech je možno rozlišit tři druhy. Do první skupiny je možno zahrnout ty, které vycházejí z filosofujících předpokladů sociálních vlivů prostředí, ve kterém člověk žije, a u tohoto filosofování zůstávají. Od svých ryze filosofických předchůdců — Aristotela, Machiavelliho, Hobbsa, Milla aj. — se liší jen tím, že svým pracím dávají název „Sociální psychologie“. V úvodu vycházejí z některých obecných psychologických zákonitostí. Patří sem například učebnice sociální psychologie od Williama McDougalla, učebnice E. A. Rossa aj. Druhý typ učebnic sociální psychologie zabíhá dále; nenaznačuje jen problémy, nespokojuje se s pouhým vytýčováním hranic nové vědní disciplíny, ale snaží se přinést fakta z této oblasti. Tato fakta sbírají statistickým šetřením (korelačním počtem), na rozdíl od první skupiny, která čerpá především z vlastních zkušeností. Tento druh učebnic byl donedávna „nejpokrokovějším“ a u nás i nejznámějším. Autory recenzované učebnice, která představuje třetí typ nově vznikajících moderních učebnic sociální psychologie, spojila výrazná nespokojenost s tím, co svým studentům byli nuceni předkládat jako „doporučené učebnice“. Tato nespokojenost přitom nepramenila z toho, že by autoři knihy nesouhlasili s pojetím sociální psychologie tehdy „klasických“ autorů, ale z toho, že si oba uvědomovali, že nadešla doba, kdy je možno přistoupit k vytvoření učebnice sociální psychologie na jiných základech. Tímto relativně novým základem jim byly experimentální práce z oboru sociální psychologie. Po osmi letech práce na této učebnici dostávají ji studenti do rukou jako dnes nejčastěji doporučovaný „úvod do sociální psychologie“.

Je třeba říci, že jde o učebnici určenou těm, kdo studují sociální psychologii jako obor. Nejde o stručný přehled sociální psychologie určený těm, kteří by se o ní chtěli jen tak něco dozvědět. Jde naopak o dílo typu „tlustopisu“ o 740 stránkách velkého formátu, i když nejde o shrnutí všeho, co v oblasti sociální psychologie bylo zjištěno, nebo má určitou váhu. Zájemem autorů bylo podat systematický přehled hlavních problémových oblastí, základních pojetí a přístupů k řešení těchto problémů a to zvláště v experimentálním přístupu. Nešlo jim o podání rozsáhlé, komplexní teorie sociálního života člověka, ale naopak o práci s teoriemi „středního dosahu“, které se vztahují jen k poměr-

ně úzce vymezeným otázkám. Je zde patrný vliv L. Festingera.

Hned v úvodu se autoři vyhýbají jednoznačné definici sociální psychologie. Snaží se naopak podat obraz toho, co to sociální psychologie je tím, že v úvodní kapitole předkládají sérii osmi pohledů do dílny moderní sociální psychologie. V knize najdeme tu a tam i pokusy o vymezení studované oblasti (například na s. 642 je zřetelně vyjádřeno, že jde ne o činnost skupiny lidí, ale o individuální chování člověka a o sociální tlak, který toto chování ovlivňuje). Toto zaměření charakterizuje práci již od začátku. První „věcnou“ kapitolou po metodologickém úvodu je *tématika socializace* — tj. přijetí a přisvojení si těch hodnot, domněnek a způsobů vidění světa, které jsou běžné v dané skupině, ve které se individuum pohybuje. Důraz je přitom položen na *socializaci dětí*. Autoři si jistě byli vědomi problémů socializace dospělých (příchod na školu, do zaměstnání, do domova důchodců apod.). Celá kniha je však stavěna z podkladového materiálu, získaného empirickými a zvláště experimentálními studiemi a v daném případě tyto podkladové studie o jiné oblasti (socializaci dospělých) prostě neexistují.

Autoři odlišují informační závislost člověka na kulturním prostředí a závislost přímého účinku. Pozornost věnují odpírání člověka, zvláště při snahách změnit jeho postoje, hodnoty a způsoby. Rozlišují krátkodobou a dlouhodobou perspektivu odměn, zabývají se vývojem i ztrátou důvěry k druhým lidem i vlivem hrozeb.

Socializace a její vztah k poznávání světa je tématem i další kapitoly. Je zde položen důraz na „hled“ po informacích a na otevřenost dítěte k novým podnětům a poznatkům. Konflikt poznání zde tvoří jednu z nejzajímavějších pasáží. Soustavně je podán přehled způsobů, jimiž jsou informace předávány dětem. Mnoho pozornosti je také věnováno vnímání a jazykovým dispozicím. Autoři vycházejí z dnes již klasického poznání, že percepce je možno porozumět jen tehdy, zařadíme-li ji do struktury řešení problémů a rozhodování. Z tohoto hlediska má smysl hovořit i o „očisťování“ vjemu od nepodstatných prvků a doplňování vjemu o další nepercipované charakteristiky. *Poznání a jazyk* — jejich úzká souvislost a vzájemné ovlivňování tvoří páteř druhé části této kapitoly.

Třetí kapitola v této části knihy, věnovaná socializaci, se týká *výsledků socializace*. Soustavně jsou probírány poznatky, domněnky, hodnoty a postoje. Při vysvětlování těchto základních výsledků sociálního působení jednoho člověka na druhého je použito poměrně originálního modelu *postojů*, které vycházejí z názorů a hodnot. Postoj je pak definován jako sylogismus, kde v prvním tvrzení je obsažen názor, ve druhém hodnota a postoj charakterizuje závěr úsudku (viz s. 158—160).

Značnou pozornost autoři věnují společenským normám a chování člověka tváří v tvář nejistotě. Na jedné straně je v takovýchto situacích viděna pomoc společnosti, na druhé straně tam, kde se člověk musí orientovat v nejasné skutečnosti, vynořuje se vlastní já rozhodující se osoby.

Další kapitola je věnována problematice rozhodování. Přesněji by bylo možno říci, že v ní jde o nastínění problematiky kognitivní disonance. Je-li čin jedním z hlavních jevů studovaných psychologií, pak je třeba si uvědomit, že k jeho pochopení je třeba jeho zařamování do struktury rozhodovacích procesů. Proto je zde věnováno mnoho pozornosti fázím, které bezprostředně předcházejí a určují rozhodnutí — hodnocení alternativních možností, měření velikosti zármutku z nezvolení jiné možnosti atp. Teorie poznávacích nesrovnalostí vychází právě z porovnávání rozdílů v hodnocení zvolené a nezvolené alternativy po učiněném rozhodnutí.

Další série tří kapitol je věnována problematice *percepce druhé osoby*. Teorie nedotčeného příjematele informací typu tabula rasa jsou návalem experimentálně zjištěných údajů odsunuty do pozadí. Ukazuje se naopak, že naše vnímání druhé osoby je ovlivněno našimi vlastními názory, naším systémem hodnot a našimi postoji. Autoři probírají percepční obranu a percepční bdělost právě z tohoto hlediska. Důraz je položen na souvislost (kontext) a normativní základnu. Při poznávání druhé osoby nejde jen o percepci, ale i o hodnocení druhé osoby. V této souvislosti jsou zde uváděny i vlivy sledu charakteristik, similarity — podobnosti, frustrace a podobně. Závěr kapitoly je věnován problematice složitější interakce několika osob při percepci hodnot těchto osob.

Další čtyři kapitoly jsou věnovány *závislosti druhu účinku na činnosti druhých lidí*. Od poměrně statické situace percepce druhé osoby se přechází k řetězové dynamické situaci interakce dvou lidí. Autoři zde pojednávají o procesech sociálního porovnávání, o dosahování porozumění mezi lidmi, o sociální komunikaci a o změnách postojů. Pozornost je přitom věnována konfliktům, které se objevují při přizpůsobování druhým lidem. Interakce je probírána nejprve obecně (kon-

cepčně) a to v situacích nejnedjednodušších (vzájemné vztahy mezi dvěma lidmi — dyadické interakcion). V kapitole 13 je vysvětlena *Thibautova a Kelleyho teorie interakce*, která vychází v podstatě z pojetí maticově vyjádřitelných vztahů. Samo vysvětlení celého pojetí interakce jako hry s příslušnými pravidly ukazuje na důraz kladený na tento přístup v soudobé sociální psychologii. Kapitola 14 pak také podává přehled *výsledků experimentálních her v sociální psychologii*. Pojetí této kapitoly je ale širší. Autoři vycházejí ze slovního podmiňování přes pokusy typu „minimální sociální situace“ a teprve pak se dostávají k maticovým hrám. I na opačném pólu jsou za obvykle respektované hranice. Jones zde předkládá své „vlastní“ pracovní pole *strategie nevyrovnaných partnerů typu vlichocování se do přízné mocnějšího partnera* (ingratiation), (viz s. 577—589).

Poslední dvě kapitoly se týkají *vlivu členství člověka ve skupině na jeho chování a vytváření struktury skupiny*. I zde je výchoiskem série poznatků o podmínkách spolupráce a možnost formulace těchto vlivů pomocí výplatních matic experimentálních her. Je to ukázáno zvláště na vlivu her typu dojednávání (viz s. 643—651). Pozornost je věnována podmínkám zrodu společenských norem a diferenciaci rolí.

Celkově je možno říci, že recenzovaná kniha je příkladem učebnice, která bude zřejmě v následujících desetiletích neustále převažovat v oblasti sociální psychologie. Neprezentuje myšlenky autorů s banálními příklady z denního života, ale naopak ukazuje, jak dopadá testování hypotéz, kdy k otestování bylo použito experimentálních metod. Jonesova a Gerardova učebnice sociální psychologie stává se tak méně přitažlivá pro filosofy, hledající nová pojetí. Dostává se jí tím ale těch charakteristik, které by měly mít solidní učebnice: buduje ne na fantaziích, ale na faktech. Dává pohled na pole, na kterém pracuje dnes již několik set lidí. Předkládá závěry, ke kterým tito lidé došli. Je proto možno tuto knihu doporučit jako základní učebnici sociální psychologie. Experimentální fakta, na nichž Jones a Gerard učebnici postavili, mají značně spolehlivou nosnost.

J. Křivohlavý

ERRATA V Č. 3—4/70

V článku M. Beneše, V. I. Lenin a mírové soužití socialismu a kapitalismu došlo na s. 358 k chybné citaci Lenina. Správně má být: „Ať nás američtí kapitalisté nechají na pokoji. My je na pokoji necháme.“

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Jilská 1, Praha 1, dod. PÚ 01, tel. 230-819 — Rozšiřuje Poštovní novinová služba, objednávky a předplatné přijímá PNS, ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, tř. Obránců míru 2, Brno. Lze také objednat u každé pošty nebo doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. — Tiskne Státní tiskárna, n. p., závod 4, Sámova 12, Praha 10 - Vršovice, dod. PÚ 101. — Časopis vychází šestkrát ročně. — Cena výtisku Kčs 10,—, předplatné na celý rok Kčs 60,—, US \$ 8,50 — £ 3/11/1. — Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v červnu 1970. Číslo vyšlo v říjnu 1970.

© Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1970.